

UOT 37.01.

Həddiqə Ali qızı Mayılova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

TARİXİN TƏDRİSİ PROSESİNDƏ BLUM TAKSONOMİYASININ TƏTBİQİ - ŞAĞİRLƏRDƏ ZƏRURİ BACARIQLARIN FORMALAŞDIRILMASI VASİTƏSİ KİMİ

Хадига Алы гызы Майылова
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ПРИМЕНЕНИЯ ТАКСОНОМИИ БЛУМА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ НЕОБХОДИМЫХ НАВЫКОВ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ

Khadigha Ali Mayilova
Azerbaijan State Pedagogical University

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF THE APPLICATION OF BLUM TAXONOMY IN HISTORY TEACHING SKILLS OF STUDENTS

Xülasə: Şagirdlər təlim prosesində sadəcə öyrənmir, öyrənmə-öyrənmə inkişaf edirlər. Həmin prosesin son nəticəsində mədəniyyətə (hissi, ünsiyyət, kommunikativ, əxlaqi, iradi, milli-mənəvi, dünyəvi), dəyərlərə malik şəxsiyyət kimi formalaşır. Taksonomiyalar fənn üzrə məqsədlərin müxtəlif səviyyələr baxımından zəncirvari düzülüşünü təmin edir.

Açar sözlər: *taksonomiya, bilik, bacarıq, vərdiş, tarix, metodika, təfəkkür*

Резюме: В данной статье указывается, что ученики в процессе обучения не только изучают, но и изучая развиваются. В итоге они формируются как личности, обладающие культурными, воспитательными, национально-духовными ценностями. Таксономия обеспечивает порядок цепей по предметам с точки зрения разных степеней.

Ключевые слова: *таксономия, знание, умение, навыки, история, методика, мышление*

Summary: In this way, students do not only study in the learning process, but also make progress learning and learning. In conclusion of this process, culture is shaped by values (emotion, communication, communicative, moral, irrational, national-spiritual, mundane). Taxonomies make sure chain designs for miscellaneous subject levels.

Key words: *Taxonomy, skills, habits, history, methodology, mentality*

Taksonomiya – yunan sözüdür (taxus – qayda ilə yerləşmə + romos – qanun deməkdir). Təlim məqsədlərinin taksonomiyası tədris prosesini elmi-metodik səviyyədə planlaşdırmaq və onun nəticəsini ölçmək imkanı verir. Bu sahədə aparılan araşdırmalardan belə bir qənaətə gəlinir ki, “Təlim məqsədlərinin taksonomiyası ayrı-ayrı fənlər və siniflər üzrə konkretləşdirilməli, dövlət standartları və yaş normativləri kontekstində açıqlanmalıdır. Bu mühüm məsələni metodistlərimiz, psixoloq və pedaqoqlarla birlikdə həll etməlidirlər”.

Kurikulumlarda fənlərin məzmunu bacarıqlar şəklində ifadə edilən təlim nəticələrindən (standartlardan) ibarətdir. Təhsil pillələri və hər bir sinif üzrə müəyyən olunmuş bu təlim nəticələrinin (standartların) əsasında üç tərkibli taksonomiya durur.

“Məzmun standartı-təhsilalanların bilik, bacarıq səviyyəsinə qoyulan dövlət tələbidir”. Məzmun standartları iki tərkib hissədən ibarətdir: bilik və fəaliyyət. Onların psixoloji əsasını “Üç tərkibli” taksonomiyanın “ÖYRƏNMƏ” və “İNKİŞAF” səviyyələri təşkil edir. Məzmun standartları hazırlanarkən prof. Ə.Ə. Əlizadə

taksonomiyasının "Öyrənmə səviyyəsində" faktları, faktların seçilmə üsullarını, təsnifatı, qiymətləndirmə meyarlarını, və s. haqqında verilən biliklər əsasında mahiyyəti açıqlama, problemi həll etmək üçün informasiyanı konkret hadisələrə təbii etmək kimi sosial, perspektiv, intellektual bacarıqların mənimsənilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Taksonomiyanın öyrənmə səviyyəsi məzmun standartlarının ilk tərkib hissəsini təşkil edir.

"İnkişaf səviyyəsi" isə məzmun standartlarının fəaliyyət tərkib hissəsinin əsasını təşkil edir. Tənqidi təfəkkürün, fikrin müstəqilliyinin, ağıln dərnliliyi, genişliyi, çevikliyi, sürətliliyi və qənaətcilliyinin, divergent və konvergent təfəkkürün inkişaf sayısında şagirdlərdə analiz, sintez, mücərrədləşdirmə, problemli situasiyalarından çıxış yolu tapmaq və s. bu kimi bacarıqlar formalaşır". (1, s.18)

"Hisslər mədəniyyəti, ünsiyyət mədəniyyəti, kommunikativ mədəniyyət, əxlaqi mədəniyyət, iradi mədəniyyət, milli-mənəvi mədəniyyət, dünyəvi mədəniyyət "Üç tərkibli" taksonomiyanın "Mədəniyyət" səviyyəsini təşkil edir. Təlim fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olan şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi məhz "Mədəniyyət" səviyyəsini təşkil edən dayarlara istinad edir. Qiymətləndirmə Milli Kurikulumun tərkib hissəsidir. Bu o deməkdir ki, "Üç tərkibli taksonomiya" Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyasının da elmi-psixoloji əsasını təşkil edir" (2, s.14).

Blum taksonomiyasının mərhələləri bunlardır: bilmək, anlamaq, tətbiq etmək, təhlil etmək, sintez etmək və dəyərləndirmək. Şagird əgər nəyisə xatırlayırsa, tanıyırsa, göstərsə, sadalayarsa, adlandırsınsa bu bilmə mərhələsidir. Bilmə mərhələsi yadasalma və yaddasaxlama kimi bir kateqoriyadır. Bu mərhələdə şagird yaddaşında qoruyub saxladığı informasiyanı xatırlayır. Burada şagirddən bildiyini dəyişmək və ya bildiyindən istifadə etməklə yeni informasiya yaratmaq tələb olunmur. Məsələn, əgər dünənki dərsdə şagird, ilkin olaraq, Manna dövlətinin idarə olunmasını mənimsəmişdisə, sonrakı dərsdə ona veriləcək sual dünən aldığı biliyi əhatə edərək, "hansı dövlət idarəetmə sistemlərini bilirsiniz?" olmalıdır. Ümumiyyətlə, idrak taksonomiyasının bilmə mərhələsi digər mərhələlər

üçün baza rolunu oynayır. Digər mərhələlərin də reallaşması üçün bu mərhələnin rolu böyükdür. Lakin bütün dərs boyu yalnız bu mərhələdən istifadə problemlər yaradır, şagirdin düşünməsinə, aldığı biliklərin tətbiqinə və inkişafına əngəl tədirdir.

Əgər şagird izah edərsə, nümunə göstərsə, öz sözləri ilə ifadə edərsə, fərqləndirirsə bu anlama mərhələsidir. İkinci mərhələdə şagird yəndinə saxladığı informasiyanı anlamalıdır. Müəllimin verəcəyi anlama səviyyəli suallara vəsitələ şagird cavabın üzərində müxtəlif yanaşmalarla düşündür. Problemlərin həlli üçün əvvəl şagirdin təklif olunan ideyanı anlaması vacibdir. Məsələn üçün aşağıdakı suallardan istifadə etmək mümkündür:

– Albaniya və Atropatena dövlətlərinin idarəetmə sistemləri arasındakı oxşar cəhətləri müəyyənləyir.

– İki hökmdar və iki imperator idarəetməsində olan dövlət adı de. Bu idarəetmələr arasında fərq nədir?

– "Mədəniyyət" terminini öz sözlərlə izah et.

Şagird problem həll edərsə, müəyyən nəticələr əldə etmək üçün informasiyaları tətbiq edərsə, istifadə edərsə, bu tətbiq mərhələsidir. Tətbiq mərhələsində, adından məlum olduğu kimi, şagirdin yəndinə saldığı və anladığı informasiyanı qarşısına çıxan hər hansı problemi həll etmək üçün istifadə etməsidir. Tətbiq mərhələsində şagird problemlə qarşılaşır, keçmiş biliklərdən istifadə edərək həll yolu seçir və həll edir. Məsələn, xarizə üzərində ölkələrin tipoloji xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırır, relief formalarını müxtəlif əlamətlərinə görə təsnif edir, miqyası və cəhətlərə əsasən planını tərtib edir və s.

"Hisslərə ayırmaq, strukturu müəyyənləyirdirmək təhlil (analiz) mərhələsidir. Təhlil mərhələsində şagird ünsiyyətin əsasını təşkil edən strukturu tapır, onların bir yerdə necə mövcud olduğunu göstərmək üçün nəyisə parçalayır, ayırır, motivləri müəyyənəşdirir. Taksonomiyanın bu mərhələsi anlamamanın üzərində qurulur, lakin ondan üstündür. Təhlil zamanı şagird hər hansı hadisə və ya vəziyyətdə müxtəlif fikirləri bir araya gətirərək yekun fikir nümayiş etdirir. Məsələn, araşdırmalar nəticəsində səyyahların topladıqları bilikləri sistemləşdirmək, ölkələrin idarəetmə sistemini təhlil etmək, dövlətlərin

inkişafında idarəetmə tələblərini analiz etmək, dövlətlərin Roma və Yunanıstanla əlaqəliyini təhlil etmək və s." (3, s. 344)

Sintez mərhələsi unikal və orijinal məhsulun yaradılması kimi başa düşülür. Şagird yaradır, plan qurur, tərtib edərsə sinetəzətmə mərhələsindədir. Bu mərhələnin əsas xüsusiyyəti şagirdin yaradıcı olmasıdır. Məsələn, su hövzələrini çirkənləndirən əsas mənbələrin araşdırılması və onların mühafizəsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanması, ekoloji problemlərin həlli yollarına aid layihələrin hazırlanması təqdim edilməsi, xammal çətiyatlarının çatacağı illərin proqnozlaşdırılması və s.

"Məsələ haqqında mühüm qərarlar çıxarmaq, mübahisələr və ya fikir müxtəlifliklərinin həll etmək, münasibət bildirmək, qarşılaşdırmaq dəyərləndirmə və ya qiymətləndirmə mərhələsidir. Qiymətləndirmə sualları şagirdlərin fikirlərini, düşüncələrini əsaslandırmaq, mühakimə etməyi və bunların nəyə əsaslandığı ilə bağlı xüsusiyyət təqdim etməyi tələb edir. Hər hansı bir məsələnin şagird tərəfindən qiymətləndirilməsini istəyən müəllim bu məsələnin qiymətləndirmə meyarlarını düzgün müəyyən etməyi bacarmalı və şagirdin cavabını da bu meyarlarla qiymətləndirməlidir. Məsələn, ölkələrin idarəetməsinin inkişaf səviyyəsində görə qruplaşdırılması, siyasi uğurlarını qiymətləndirilməsi və s." (4, s. 89).

"Taksonomiyalar iyerarxial olduğundan əvvəlcə sadə, sonra isə daha mürəkkəb məqsəd tərtib edilir. Məsələn, 2.1.3. Dövlətin yaranma şəraitini, idarəetmə mexanizmi haqqında mühakimə yürüdü; 3.1.1. Qonşu dövlətlərlə fərqli

xüsusiyyətlərini təsvir edir, din və dil baxımından fərqləndirir, qonşu dövlətlərlə din və dil baxımından qruplaşdırır, 2.1.6. Hökmdar idarəetməsi iyerarxiyinin sxemini tərtib edir və s. ola bilər" (5, s. 98).

Problem in aktuallığı. Ümumtəhsil məktəbləri üçün hazırlanmış tarix fənni tədris yeni fənn programının (kurikulumun) məzmunu nəticələr, yeni standartlar şəklində ifadə olunmuşdur. Hər bir standart öz müqabilində bilik və fəaliyyətdən ibarətdir: şagird nəyi bilir və o bildiyini necə nümayiş etdirir. Standartların bilik və fəaliyyət hissələri özləri də qruplara ayrılır.

Problem in elmi yeniliyi. Mövzu ilə bağlı aparılan tədqiqat zamanı məlum olur ki, interaktiv metodlardan istifadə olunması təlimə cəlb olunanların təfəkkürünün müntəzəm inkişaf etdirilməsinə, bilik və bacarıqlarının müstəqil əldə olunmasına, dərşin maraqlı olmasına şərait yaradır, dərşə maraqların, əldə edilmiş biliklərin daha uzun müddət yadda saxlanılması təmin edilir.

Problem in praktik əhəmiyyəti. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, taksonomiyaların müəllimə dərş üçün hazırlayacağı təlim məqsədlərini müəyyənəşdirməsinə kömək edir və təlim məqsədlərini əlaqələndirir və əhatəliyini təmin edir. Məqsədlərin səviyyələri üzrə (bilik, anlama, tətbiq, təhlil, sintez, dəyərləndirmə) əlaqəli şəkildə müəyyənəşməsi təlim prosesində taksonomiyaların müxtəlif mərhələlərini əhatə etmək imkanı verir və müəllimi yalnız məlumatları yadda saxlamağı öyrətmək kimi uğursuz tədris fəaliyyətdən qoruyur. Bu baxımdan taksonomiyalar, təkcə müəllimin fəaliyyətini rəngarənglik qatır, həm də şagirdin nail olacağı təlim məqsədlərinin əhatə dairəsi baxımından geniş və daqiq olmasını təmin edir.

Ədəbiyyat:

1. Əzizova Z.M. Orta ümumtəhsil məktəblərinin IX-XI siniflərində şagirdlərə milli-mənəvi tərbiyəni aşılanmasının səmərəli yolları (ictimai-humanitar fənlərin materialları əsasında): Ped. elm.nam...dis. avtořef. Bakı, 1998.
2. Abbasov Ə., Əhmədov A. Ümumi təhsildə inteqrasiya: Müasir yanaşmalar // Kurikulum, 2013, № 2
3. Əmirov M.M Tam orta məktəblərdə tarixin fəal-interaktiv təlimi metodikas: Dərs vəsaiti. Bakı: ADPU-nun nəşri, 2011.
4. Paşayev T.S. Tarixin tədrisi: tarixlilik və müasirlik: Monoqrafiya. Bakı, 2006.
5. Kurikulum jurnalı // 2010, № 4

E-mail: hesenova.1992@inbox.ru
 Reyçilər: ped.ü.fəls.dok. T. İsayeva,
 dos. A. Piriyyəva
 Redaksiyaya daxil oldu: 10.12.2018